

ATATÜRK VE ARNAVUTLUK-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Gazmend SHPUZA*

Atatürk döneminde Türkiye ile Arnavutluk'un ilişkilerinin ele alınması, hem Arnavutluk-Türkiye ilişkileri tarihini göstermekte hem de, Türk halkının ünlü evladı ve halkımızın büyük dostu Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliği, görüşleri ve faaliyetini daha çok aydınlatmakta özel ilgi uyandıran bir konudur.

1920'li yılların ortasında Arnavutluk ile Türkiye arasında diplomatik devlet ilişkileri, Arnavutluk'ta olduğu gibi Türkiye'de de uygun ve gerekli koşullar temelinde kuruldu.

Bu yönde ilk zorunlu koşul olan Arnavutluğun bağımsızlık ilanı, halkımızın özgürlük, bağımsızlık ve ulusal birlik uğruna kararlısavaşının mantıkî sonucuydu¹. Bu savaş, zamanı geçmiş bir İmparatorluğa yönelikti. Ünlü uyanışçımız Şemseddin Sami Frasheri'nin söylediği gibi, bu İmparatorluk, çöküşüyle birlikte mezarına Arnavut ulusunu da alma tehlikesini yaratıyordu². 1923'te İzmir'de Atatürk'ün belirttiği gibi, bu İmparatorluk kendisiyle Türk milletini de alacaktı³.

Bir yanda 1920'de İtalyan emperyalizmine ve büyük Sırp müdahalecilerine karşı savaşta Arnavut halkının zaferi ve ilerici çevrelerin Arnavutluk'u demokratlaştırma yoluna sokmayı amaçlayan ve 1924 yılı demokratik devrimine kavuşturan girişimleri ve öte yanda anti-emperyalist Türk devriminin zaferi ve sultanın devrilmesi Arnavut-Türk ilişkilerinin kurulmasına diğer uygun koşullar yarattılar. Geniş antiemperyalist cephede beraber olmuş halklarımız birbirinin yanında bulundular⁴. Dahası ülkenin gelişmesinde ilerici eğilim bu ilişkileri

* Arnavutluk Arşiv Genel Müdürü

1 Historia e Shqipërise (Arnavutluk tarihi), cilt 2, Tirane, 1965.

2 S. Frasheri: Shqipëria ç'ka qene, ç'esteh e ç'do te behet (Arnavutluk ne idi, neird ve ne olacak?) Tirane, 1962.

3 K. Atatürk: Izbranije reči i vistuplenija, Moskva, 1966, s. 263.

4 M. Çami.

sağlam ulusal ve demokratik temeller üzerine oturtma olanağını yaratıyordu.

Antiemperyalist Türk devrimi, Türkiye'yi yabancı boyunduruk ve denetimden kurtardı. Dış düşmanlara karşı savaşta demokratik devrimin görevleri de çözüldü. Savaşın başına geçen Mustafa Kemal, bağımsızlık savaşında Türk halkının bütün ulusal güçlerini birleştirip başarılı oldu. Savaş yıllarında ve daha sonra da yetenekli savaş uzmanı ve büyük adam olarak göze çarpan Mustafa Kemal, Türkiye'nin dış ve iç düşmanlarına, emperyalist şoven gericiliğe ve sultan ile dinin gericiliğine karşı sonuna kadar kararlı bir tutum takındı. Ülke çıkarları uğruna Mustafa Kemal sultana da savaş açıp onu devirdi. Türkiye'deki Arnavutlar Atatürkçü ulusal devrimci güçlerden yana olup bu savaşa etkinlikle katıldılar⁵.

Arnavutluk kamuoyu da, yalnız Türk halkının savaşının bir halk savaşı olduğu için değil, halklarımızın emperyalistlere karşı savaşta birbirinin yanında bulunduğu için de bu savaşı her zaman izleyip destekledi.

Mustafa Kemal 1 Mart 1922 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üçüncü oturumunun açılışında yaptığı konuşmada, Arnavutluk halkının özgürlük ve demokrasi mücadelesiyle ilgili Türk halkının tutumunu belirterek, Arnavutluk'un güçleneceği ümidiyle Arnavutluk'la ilişkileri düzeltme isteğini dile getirdi⁶.

Diplomatik ilişkileri kurmak amacıyla yapılmış Arnavutluk-Türkiye görüşmeleri Arnavutluk tarafının ifade ettiği dilekten⁷ ve Türk hükümetinin davetinden^{7a} sonra başladı. Bu görüşmelerin Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi öncesinde Ankara'da başlanması da bir rastlantı değildi. Arnavut tarafı İngiliz hükümetinin baskılarını ve antiemperyalist devrimden çıkmış Atatürkçü hükümetle ülkemizin ilişkilerinden korkan büyük toprak sahibi gericiliğinin tereddütleri ve itirazlarını aştıktan sonra görüşmelere gitti⁸. Liberal da olsa büyük

5 "Demokratia" gazetesi, No. 175, 6 Ekim 1928.

6 Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarından; Necip Alban'ın "Tarihin ışığında Arnavutluk" kitabına göre, Ankara, 1975, s. 95.

7 Arkivi Qendror Shteteror i Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë (Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi), daha sonra kısaca MDA yazılacak. F. No. 25, Dosya No. 199, yıl 1923, s. 23, tarih 19 Haziran.

7a "Shoiperia e Re" (Yeni Arnavutluk) gazetesi, 24 Haziran 1923.

8 Bisedimet e Keshillit Kombëtar (Ulusal Meclis Görüşmeleri), 1921, No. 6, s. 80-83.

toprak sahipleri, İngiliz emperyalizminin desteğini yitirmesinler diye korkuyorlardı. Bu unsurların baskısı altında Tiran hükümeti sultanın hükümetiyle ilişki kurmak istemişti⁹. Bu planlar ülkenin demokratik çevrelerince onaylanmadı ve Mustafa Kemal'in sultanı devirmesiyle yenilgiye uğradı. Yani Türk halkının zaferleri, Arnavut ilerici kamuoyunun şiddetli baskısı ve iki tarafın ortak çıkarları Arnavut hükümetini Ankara hükümetiyle anlaşmalara girmeye zorladı.

Uzun süren görüşmeler başarıyla tamamlandı. Arnavutluk - Türkiye diplomatik ilişkileri kuruldu. Bu nedenle 1923 Aralığı başında İstanbul'da üç anlaşma imzalandı: "Dostluk Antlaşması" diye adlandırılan Diplomatik İlişkiler Kurma Anlaşması, Konsolosluk Anlaşması ve Yurttaşlık Anlaşması¹⁰. Türkiye'de oturan Arnavutların yurttaşlığı sorununa ilişkin ortaya çıkan görüş ayrılıklarını gidermek üzere ilk iki anlaşmayı sağlamak için üçüncü anlaşma kaldırıldı¹¹.

Ülke içindeki ve dışındaki Arnavut basını bu anlaşmaların imzalanmasını selamladı¹². Özellikle İstanbul'da Arnavutça yayımlanan "Paoja"¹³ ve "E drejta"¹⁴ gazeteleri sözü geçen anlaşmaları geniş ölçüde yankılandırı.

Bu çevrevede Osmanlı İmparatorluğu dönemindekine göre Türk dış siyaseti yeniden değerlendirildi. Arnavutluk ilerici kamuoyu için, ulusal temeller üzerinde kurulmuş yeni Türkiye Cumhuriyeti bir istikrar etkenine dönüştürüldü. Türkiye Cumhuriyeti'nin dışsiyaseti, Büyük Devletlere bağımlılık siyaseti olmuş ve o zamana kadar sultanların hükümetlerince izlenmiş siyasetten farklıydı.

Yukarıdaki anlaşmaların imzalanması, iki halk arasındaki dostluğu güçlendirme ve işbirliğini eski bir dostluk üzerine ortak yararına derinleştirip genişletme koşullarını yaratıyordu.

Ülkemizin Osmanlı İmparatorluğu'ndan siyasal koparılışı, o dönemde Türkiye'deki bazı kişilerin düşüncelerinin tersine, iki halk arasında yüzlerce yıllık bir sürede kurulup sağlamlaşmış sıkı dostluk bağ-

9 MDA, F. 251, D. 98, yıl 1922, İstanbul, 18 Kasım.

10 "Pqja" (Barış) gazetesi, İstanbul, No.5, 11 Aralık 1923.

11 Aynı yerde, No.3, 26 Kasım 1923. MDA, F.251, D.200, yıl 1923, s.56-58, İstanbul, 29 Kasım.

12 "Shqiptari i Amerikes (Amerika'da Arnavut), 1 Aralık 1923.

13 "Paqja" (Barış) gazetesi, 17 Aralık 1923.

14 "E drejta" gazetesi, İstanbul, No. 17, 3 Ocak 1924.

larının kesilmesi anlamına gelmezdi¹⁵. Bu bağların dostluk niteliğini, sultanların hizmetindeki paşalar ve vezirler değil, siyasal, toplumsal ve kültürel ilerlemenin yararına halklarımızın ilerici unsurlarının gerçekleştirdikleri sıkı işbirliği kazandırmıştı. Kültür alanında ünlü Arnavut Türkoloğu Şemseddin Sami Frasheri'nin Türk diline katkısını belirtebiliriz¹⁶. İlerici Arnavutların siyasal alanda Türklerle işbirliğine gelince, anayasayı yeniden yürürlüğe getirmek, Temmuz 1908 Jöntürk devrimini zafere kavuşturmak için mücadelede işbirliklerini belirtmek yeterlidir. Jöntürk devriminin iki halkın ümitlerini ne kadar gerçekleştirip gerçekleştirilmemesine karşın, Arnavut halkı ve Türk halkı bu devrimde sıkıca işbirliğinde bulundular¹⁷.

Bazı Balkan gazetelerinde yazılanların tersine¹⁸, Arnavutluk-Türkiye anlaşmaları Ahmet Zogunun yönetimindeki büyük toprak sahibi ve burjuva gericiliğinin Sırp silahlarının yardımıyla iktidara gelmesinden sonra onaylandı¹⁹. Bu durum, dostluk ilişkilerinin daha da gelişmesi ve derinleşmesine hizmet etmedi, tersine bu ilişkilerin normal gelişmesine engel oldu. Arnavut halkı ve Türk halkının bu önemli konuda ümitleri gerçekleştirilmedi. Mustafa Kemal 28 Temmuz 1925'te Arnavutluk'ta ilk Türk büyükelçisine verdiği güven mektubunda²⁰, 13 Mart 1926'da Ankara'da ilk Arnavutluk büyükelçisini kabul ettiğinde²¹ ve 1 Kasım 1926'da Türkiye Büyük Millet Meclisi 2. yasa dönemi 4. oturumunda yaptığı açılış konuşmasında²² bu ümitlerle dileklerin sözcülüğünü yaptı.

Arnavut gericiliğinin iç ve dış düşmanlarının ve hainlerin dış siyaseti sonucunda, 1928 Eylülünde Arnavutluk'ta monarşi ilan edildi ve Zogu kendisini kral ilan etti²³. Bu rejim değişikliği Arnavut halkına zorla kabul ettirildi. Faşist diplomasi bu değişikliği uluslararası alanda tanıtmak amacıyla yoğun bir faaliyette bulundu, çünkü Roma

15 19 Kasım 1923 tarihli "Paqja" gazetesine göre "Vakit" gazetesi, 13 Kasım 1923.

16 Türk dilinin ilk sözlüğünü hazırladı; birçok Osmanlıca sözlükte yer almış bilimsel olmayan hatta Türk düşmanı görüşlere cesaretle karşı çıktı.

17 St. Pollo, A. Puto : "Historie de L'Albanie", Paris, 1974.

18 "Amalthia" gazetesi, 20 Ekim 1923; "Horan" gazetesi, 5 Aralık 1923.

19 "Çeshtje te levizjes demokratike dhe revolucionare shqiptare ne vitet 1921-1924" (1921-1924 yıllarında Arnavut demokratik ve devrimci hareketi sorunları), Tirane, 1977.

20 DMA, F. 251, D. 122, yıl 1925, 28 Temmuz 1341/1925.

21 N. Alban: Yukarıda belirtilen kitaptan, s. 96.

22 Atatürk'ün söylev ve demeçleri, V cilt, Ankara, 1972, s. 42-43. (N. Alban'ın kitabına göre, s.96).

23 "Historia e Shoiperise" (Arnavutluk tarihi) 2. cilt, (1921-1939), Tirane, 1973.

bununla doğrudan doğruya ilgileniyordu²⁴. Musolini'nin İtalya'sı dahil olmak üzere birçok ülke yeni monarşiyi ve kralı tanıdı²⁵. Bunları yalnız Mustafa Kemal'in cumhuriyetçi Türkiye'si tanımadı. Bu kanıt, Mustafa Kemal'in cumhuriyetçi ilkelere bağlılığının, monarşiyle uyumsuzluğunun ve Arnavut halkıyla ilgili dostça tutumunun ifadesiydi

Arnavutluk'un Ankara büyükelçisinin raporlarını²⁶ isteğine göre yorumlayan Zogucu başbakan, kukla Kurucu Mecliste Türkiye'nin de Arnavutluk'da rejim değişikliğini tanıdığını açıklamada acele etti²⁷. Zogu'nun ve kralının istekleri ve açıklamalarına karşılık olarak, Mustafa Kemal Arnavutluk'da yeni rejimi asla tanımayacağını kesinlik ve kararlılıkla açıkladı. Bu rejimi Ahmet Zogu'nun Arnavut ulusuna ihaneti olarak niteledi²⁸. Türk basını da Mustafa Kemal'in tutumunu destekledi²⁹. Türk gazeteleri birkaç yıllık bir dönemde Zogu'yu kral değil, Ahmet bey diye nitelemeye devam ettiler³⁰. Bu koşullarda, Zogu hükümeti Türk basınının Arnavutluk'a girmesini yasakladı³¹.

Mustafa Kemal'in yeni Arnavut monarşisiyle ilgili olumsuz tutumu temkinli biçimde ifade edildi. Mustafa Kemal, yalnız Tiran'daki büyükelçisini Ankara'ya çağırarak³² iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin devam edilmesinden yana olduğunu göstermek istedi. Bunun üzerine Ahmet Zogu, Mustafa Kemal'in Zogu'yu kral olarak tanımamakta ısrar etmesiyle karşı karşıya gelince Ankara'daki büyükelçisini çağırarak kalmadı, üstelik sözde mali nedenden dolayı Arnavut büyükelçiliğini de kapattı³³. Daha sonra İstanbul'daki konsolosluğu da kapattı. Bu davranışlar iki halk arasında dostluğun yara-

24 MDA, F.251, D. 65, yıl 1928, s. 354.

25 MDA, F. 251, D. 65, yıl 1928, s. 419-420.

26 Aynı yerde: F. 158, 6 Eylül 1928 ve F. 167, 14 Eylül 1928.

27 "Demokratia" gazetesi, 15 Eylül 1928.

28 MDA, F. 251, D. 65, yıl 1928, s. 169, Ankara, 12 Ekim; aynı yerde s. 271, İstanbul, 8 Eylül; N.Alpan: Yukarıda belirtilen kitaptan, s. 113; "Le petit Parisien" gazetesi, 11 Ekim 1928.

29 Zogu'nun İstanbul konsolosuna göre: MDA, F. 251, D. 65, yıl 1298, s. 149, 6 Eylül.

30 Yeni Türk alfabesi basına henüz girmişti. Bu alfabe, Türkiye'de Mustafa Kemal'in kararlılığı sayesinde uygulandı. Yeni alfabeye yazılan ilk gazeteler Arnavutluk'ta monarşinin ilan edilmesini son derecede gerici bir davranış olarak eleştirdi, "Akşam" gazetesi, 6 tesrin-i evvel 1929.

31 MDA, F. 251, D. 66, yıl 1928, s. 28, Ankara, 19 Ekim.

32 Aynı yerde: D. 65, yıl 1928, s. 130, Ankara, 5 Ekim.

33 "Cumhuriyet" gazetesi, 6 Ekim 1928; "Akşam" gazetesi, 6 Ekim 1928.

rına olmadığı gibi, Arnavutluk halkının kendisinin de yararına değildi. Zogu hükümeti Türkiye'deki Arnavut yurttaşlarının hakları ve çıkarlarının korunmasını İtalyan devletine "emanet etti"³⁴. Yani bu kadar önemli ve yaşamsal nitelik taşıyan sorunlar, yalnız Ahmet Zogu'nun "itibarı"nı yükseltmek için Türkiye'deki İtalyan konsolosluk temsilcilerinin elinde kaldı.

Mustafa Kemal, kendi cumhuriyetçi ilkelerine ve iki tarafın Arnavutluk-Türkiye ilişkilerini koruyup güçlendirmede çıkarlarına uygun olan doğru bir tutum takındı. Yalnız Türk büyükelçisinin Ankara'ya çağrılmasıyla ifade edilmiş kralcı rejimin tanınması, Arnavut devletini yeniden tanıma sorununu ileri sürmüyordu. Arnavut devletinin tanınmasının kral Zogu'nun tanınması anlamına gelmediğini bilen Zogu hükümeti, yeni rejim biçiminin tanınmasında ısrar ediyor, bunu iki ülke arasında ilişkileri normalleştirecek tek koşul olarak görüyordu. Bu tutumla Ahmet Zogu, kendi dar kişisel çıkarlarını iki ülkenin ortak çıkarları üzerine koyarak Arnavut halkının çıkarlarına da zarar veriyordu.

İki ülke arasında ilişkilerin bu noktaya kadar kötüleşmesinin derin nedenleri vardı. Arnavut Zogucu hükümet ve diplomasi çevrelerinin ve bazı yabancı gazetecilerin iddialarının tersine, bu durum Mustafa Kemal'in ciddi olmayan tutumunun, temkinsiz açıklamalarının yani kaprislerinin sonucu değildi. Aynı zamanda bu durum İtalya ve Fransa'da Mustafa Kemal'in Ahmet Zogu gibi kendisini kral ilan edeceğine ilişkin yayılmış haberlere tepki olarak Türkiye'nin iç siyasetinin ihtiyaçlarının sonucu gibi basitleştirilip gösterilemezdi³⁵. İki ülke arasındaki ilişkilerde meydana gelen gergin durumun nedenleri 1920'li yıllarda Arnavutluk ve Türkiye'nin bütün tarihsel gelişmesinde bulunuyordu.

İtalya'ya bağımlı Ahmet Zogu'nun dış siyaseti, gerici iç siyasetinin devamı ve İtalyan faşizmine boyun eğmenin sonucu olarak ulusdüşmanı bir siyasetti³⁶.

Atatürkçü Türkiye'nin dış siyaseti ise, bir egemen devletin barışçıl ve bağımsız siyasetiydi. Türk hükümeti genellikle dünyada ilerici güçlerle dostluk siyasetini ve gerici güçlere, Zogu hükümeti ile arasında

34 MDA, F. 251, D. 177, yıl 1930, s. 8.

35 Aynı yerde: D. 65, yıl 1928, s. 149, 419-420.

36 "Historia e Partise se Punes te Shotperise" (Arnavutluk Emek Partisi Tarihi), Tirane, 1968, s. 19-20, 50-52.

mesafe tutma siyasetini izliyordu. Antiemperyalist ve demokratik Türk devriminin sonucu ve devamı olan bu siyaset, özünde, bütün Türk halkının ve diğer halkların köklü çıkarlarına uygundu. Egemen çevreler, Mustafa Kemal'in Arnavut monarşisinin ilan edilmesiyle ilgili takındığı tutumu takınmadılar. Egemen çevrelerin çıkarları, Ahmet Zogu'nun kendisini "Arnavutluk kralı" değil, "Arnavutların kralı" olarak ilan ederek almaya çalıştığı Arnavut yurtsever pozları tarafından çığnendi. Belgrad hükümet çevreleri ve diplomasisi bu tanımlama konusunda hemen *sönecek* bir çeşit gürültü yaptılar³⁷. Mustafa Kemal'in takındığı tutumun tersine, onlar ilişkileri kesmedi ya da ilişkilere mesafe koymadı, çünkü bir Fransız gazetecisinin yazdığı gibi, bunun Ahmet Zogu'nun "ülkesinin ulusal renkleriyle"³⁸ bir oyunu olduğunu iyi biliyordu. Yugoslav monarşisi komşu olarak bir cumhuriyetçi Arnavutluk'un yerine bir kralcı Arnavutluk'u tercih ediyordu, çünkü cumhuriyetçi Arnavutluk, Yugoslavya halkları gözleri önünde Karageorgiviç'lere tehlikeli bir örnek temsil ediyordu.

Yugoslav hükümetinin bu konuda tutumu, Zogu'nun kendisine taktığı unvanların Belgrad'ı hiç kaygılandırmadığını doğruluyor ve öte yanda Mustafa Kemal'in ilkeli tutumunu daha fazla belirtiyordu. Mustafa Kemal'in tutumu Arnavutluk düşmanı tutum değildi, tersine bu rejim değişikliğiyle bağdaşmamış ve Zogucu diktatörlüğe karşı mücadelesini sürdüren halkımıza bir destekti.

Bu nedenle Mustafa Kemal'in Arnavut monarşisine karşı ilkeli ve kararlı tutumu ülke dışındaki Arnavut ilerici kamuoyunca tam olarak onaylanıp selamlandı. Arnavutluk'ta diktatörlük koşullarının egemen olduğu durumda, ülke dışındaki Arnavut ilerici kamuoyu bütün Arnavut halkının gerçek duyguları ve dileklerini ifade etti³⁹. Ülke dışındaki Arnavut yurtsever örgütleri Mustafa Kemal'e kutlama ve teşekkür mesajları yolladı. Zogucu mahkemeler ise bu mesajları yollama kampanyası düzenleyicilerini gıyaben ölüm cezasına çarptırdılar⁴⁰.

Türkiye'de oturan Arnavutlar monarşinin ilan edilmesi nedeniyle Zogu'ya kutlama mesajı yollama konusunda konsolosun talebin-

37 MDA, F. 251, D. 65, yıl 1928, 2. 356, Belgrad, 24 Ekim.

38 Pierre Velitch, "Un trene sanglant", I "L'ere nouvelle" gazetesi, Paris, 7 Eylül 1928.

39 "Liria Kombetare" (Milli Hürriyet) gazetesi, Cenevre, 11 Kasım 1928.

40 N. Ivanaj: "Historia e Shoiperise se Re" (Yeni Arnavutluk'un Tarihi), I, Tirene, 1943, s. 91-92; "Vecerna Posta", Sarayeva, 31 Ekim 1928; "Le temps", Paris, 13 Ekim 1928.

den kaçındı; konsolosun kendisi de “Arnavutların kralcı duygularının” sözcülüğünü yaptı⁴¹.

Ulusal Kurtuluş Komitesi yayın organı “Liria Kombetare” (Milli Hürriyet) gazetesi şunları yazıyordu:

“...Devrimciler ve kralcı rejimin aleyhtarı olarak biz büyük bir tarihsel devrimin yeni ağacı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin tutumuyla ilgili memnuniyetimizi dile getiriyoruz...Günümüzdeki çağın büyük bir reformcusu ve Ahmet Zogu'nun iğrenç maceralarından bilgi edinmiş bir devlet adamı olan Mustafa Kemal, faşist İtalya'nın Balkanlar'da emperyalist emelleri uğruna Arnavutluk monarşisini tanımayı kesinlikle kabul etmedi”⁴².

Arnavutluk basınının bu konuyu ele almasına izin verilmedi. Dahası Arnavutluk basını Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği siyasal ve toplumsal dönüşümler konusunda yazı yazmayı hemen durdurdu. Arnavutluk - Türkiye ilişkilerinin gerginleştiği bu dönemde “Gazi Mustafa Kemal tarafından nutuk, Ankara 1927” kitabını yayımlamaya cesaret eden bir gazete de, yazı işleri kurulunun belirttiği gibi, sözde çeviri güçlüğünden dolayı kitabın yayımlanmasını durdurmak zorunda kaldı.”⁴³

Faşist diplomasinin ve şahsen Musolini'nin Türk hükümetine kral Zogu'yu tanımak için yaptıkları girişimler Mustafa Kemal'in kararlı tutumu karşısında başarısızlığa uğradı⁴⁴. Bu ilişkilerin normalleştirilmesi, Arnavutluk-İtalya ilişkilerindeki bunalım öncesinde Arnavutluk heyetinin Ekim 1931'de İstanbul'da Balkan Konferansı'na katılmasıyla başladı. Bu da, bir raslantı değildi. Arnavut heyeti Türk yetkilileri tarafından kabul edildi; ilişkileri normalleştirme sorunu görüşüldü. Konferans nedeniyle, Mustafa Kemal, Zogu dahil olmak üzere bütün Balkan devlet başkanlarına kutlama mesajları yolladı. Zogu'yu da kral sıfatıyla niteledi⁴⁵. Zogu hükümeti bundan memnun

41 MDA, F. 251, D. 65, yıl 1928 s. 119, İstanbul, 7 Eylül.

42 “Liria Kombetare” gazetesi, Cenevre, 1 Kasım 1928.

43 “Shekulli i ri” (Yeni yüzyıl) gazetesi, 4 Aralık 1928.

44 “Daily Herald” gazetesi, 30 Ocak 1931, “Belfast Nerw e Letter” gazetesi, 9 Aralık 1930; Public record Office-Foreign Office (PRO-FO), 633, No.35, (113/2/31), Ankara, 3 Şubat 1931.

45 MDA, F. 251, D. 90, yıl 1930, s. 9. Bari, 24 Ağustos; aynı yerde s. 222, Ankara, 26 Ekim 1932.

olup bunu kralcı rejimin ve kral Zogu'nun tam tanınması olarak kabul etti⁴⁶.

Mustafa Kemal'in jesti, O'nun iki ülke arasındaki dostluğu güçlendirme isteğinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle de Mustafa Kemal, Ahmet Zogu'nun kralcı rejiminin bir çeşit tanınması anlamına gelen benzeri bir tutum takındı. Ama sorun, İngiltere'nin Arnavutluk büyükelçisinin Foreign Office'e yazdığı gibi değildi. Hodgson'un yazdığına göre, Gazi, kral Zogu'yu siyasal nedenlerden değil, kızgın durumda bulunduğu için tanımayı kabul etmemiştir ve düşüncesini "mahcup olmadan" değiştirmek için İstanbul'da Balkan Konferansı'ndan yararlandı⁴⁷. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Türk hükümetinin Arnavutluk kralını tanımak için Balkan Konferansı'ndan yararlanmadığını ve Türkiye'nin Arnavutluk büyükelçiliği ve temsilcisinin Tiran'da bulunmaya devam ettiklerini açıkladı. Değiştirilmiş tek şey, şimdiden başlayarak Türk yetkililerinin Arnavut devlet başkanını Arnavutluk kralı diye nitelendirmesiydi⁴⁸.

Monarşinin tanınması konusunda Mustafa Kemal'in tutumunu değiştirmemesi, Türkiye'nin Tiran'a büyükelçisini hemen göndermediğini ve diplomatik ilişkileri geçmişte olduğu gibi işgüder düzeyinde koruduğunu gösteriyor. Bu davranış da, Zogu'ya mesafe tutan bir tutum anlamına geliyordu. Ama aynı zamanda, Mustafa Kemal'in 14 Mayıs 1933 günü Çankaya'da yeni Arnavutluk büyükelçisini kabul ederek açıkladığı gibi, Arnavutluk'la ilişkileri geliştirme isteği de kabul ediliyordu⁴⁹.

Ahmet Zogu'nun faşist İtalya'ya tam ve koşulsuz tabi tutulması Zogu'ya bağımsız bir siyaset izlemeye ve Mustafa Kemal'in cumhuriyetçi Türkiye'sinin dostluğuna cevap vermeye izin vermiyordu. Dahası Zogu'nun iflasa uğramış da olsa, onu gerici güçlerle ittifakı ilerletmeye itiyordu. Bunun için Roma'nın buyruğu altında yürütülen aile ilişkileri, Roma'nın Güneybatı Anadolu'da emellerine bağlı olan belirgin siyasal çıkarlar ve hedeflerle ilgili idi. Zogu'nun kralcı ailesi bu yolu izleyerek Atatürkçü devrimin devirdiği Osmanlı saltanatının kalıntılarıyla bağlar kurdu. Zogu'nun kızkardeşi prenses Saniye, sultan 2. Abdülhamit'in oğlu prens Abid ile evlendi. İç ve dış kamu-

46 Aynı yerde, D. 52, s. 25, Tiran, 29 Ekim 1931; PRO-FO, 637, No. 103/1181/24, Hodgson'un mektubu, Durres, 3 Kasım 1931.

47 PRO-FO, No. 362, (129/5/31), Ankara, 1 Kasım 1931.

48 MDA, F. 251, D. 132, yıl 1932, Ankara, 4 Haziran.

49 N. Alpan'ın kitabına göre "Atatürk'ün söylev ve demeçleri", s. 64.

oyuna ansızın gelen bu evliliğin, Arnavutluk - Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkilememesi olanaksızdı.

Bu olay nedeniyle Zogucu bâsın Osmanlı saltanat geçmişini, sultan Abdülhamit'i övdü⁵⁰. Zogu'nun küçük kralcı tahtı Arnavut halkını ezmişti ve Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türk halkının devrim yoluyla ortadan kaldırdığı Osmanlı İmparatorluğu tahtından az da olsa parlaklık almak istiyordu. Atatürk İzmir'de 1923'te yaptığı söylevlerde Osmanlı Saltanatının hem Arnavut halkı hem de Türk halkı için neyi temsil ettiğini belirtti⁵¹.

En büyük gizlilikle yapılan bu evlilik Abdülhamit egemenliğine benzeyen Zogu rejiminin niteliğinden kaynaklanıyordu. O dönemde Türkiye'nin Tiran büyükelçisi ünlü yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu, gerek iç diktatörlük siyaseti, gerekse de dış teslimiyet siyaseti açısından da Zogucu rejim ile Abdülhamit rejimi arasında birçok temas noktası buluyordu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre, kral Zogu bu benzerliği, kızkardeşini prens Abid'le evlendirerek tam eşitliğe dönüştürmek istedi⁵².

Dönemin ilerici Arnavut basını, örneğin "Bota e re" dergisi, Ezop dilini kullanarak Balkanlar'da gericilik ve faşizmin konumlarını güçlendirmeyi amaçlayan bu evliliğe karşı çıktı⁵³.

Ahmet Zogu'nun Osmanlı saltanatının katınlılarıyla bağlar kurması Atatürkçü Türkiye'ye ve Atatürk'e karşı düşmanca bir davranıştı. Osmanlıların halefleri iktidara yeniden gelme rüyalarından vaz geçmemişti. Ama onların cumhuriyetçi rejime ve Atatürk'e karşılığışımleri her zaman başarısızlığa uğramıştı. Tam bu sırada onların Türkiye'ye soktukları bir yıkıcı grup yakalanmıştı ve hak ettiği cezayı almak için Ankara özel siyasal mahkemesince yargılanmaktaydı⁵⁴.

Cumhuriyetçi Türkiye'nin gerçeğine karşın, Zogu'nun İstanbul konsolosu, şeflerini ve Saray'ı memnun etmek için kralcı evliliğin eski Osmanlı saltanatı Türk halkında etkisi ve sempatisini canlandır-

50 "Besa" gazetesi, 12 Ocak 1936; T. Selenica, "Kuptimi simbolik i marteses se sotme" (Buvünkü evliliğin simgesel anlamı).

51 Aynı yerde

52 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Zoraki Dplomat", İnkılap kitgbevi, İstanbul, 1955, s. 56-57, 75.

53 Harbuti, "Pse dhe si u shkaterrua Turonia e vjeter" (Eski Türkiye niçin ve nasıl yıkıldı), Bota e Re (Yeni Dünya) dergisi, No. 13, 2. s.

54 MDA, F. 251, D. 44, yıl 1936, s. 68-70, İstanbul, 23 Ocak.

dığını, hatta benzeri duyguların Türk halkının beşte dördünü kapsadığını bildiriyordu⁵⁵.

Türk hükümeti haklı olarak bu düşman eyleme karşı tutum takındı. Türk büyükelçisi Karaosmanoğlu düğün törenine katılmamakla kalmadı, dahası Dışişleri bakanından emir aldıktan sonra Tiran'dan ayrıldı⁵⁶. Büyükelçinin evlilikle ilgili davranışı iç kamuoyuna duyurulmadı. Zogu Hükümetinin Dışişleri bakanı ise, büyükelçinin Tiran'dan ayrılışının Arnavut halkında çok kötü bir izlenim uyandırdığını (!) yazıyordu⁵⁷.

Zogucu resmi diplomasi, konsolosluk çevreleri ve bazı yabancı gazeteler Türk hükümetinin davranışı konusunda tuhaf, hatta gülünç tahminler yaptılar. Bu evliliğin Türkiye'de gerici unsurları harekete geçireceği söylendi. O zamana kadar Türkiye'de Mustafa Kemal'i var güçleriyle desteklemiş Arnavutların şimdi 180 derecelik bir değişiklik yaparak sultan Abdülhamit'in oğlundan yana bir tutum takınacakları da yazıldı! Bütün bunlar Türkiye'de cumhuriyet rejimini devirip Osmanlıların yönetimindeki monarşiyi yeniden kuracaklarımış⁵⁸. Donkişot'ların hayalleri buraya kadar ulaşıyordu.

Ahmet Zogu'nun Abdülhamitçi rejiminden ve iflasa uğramış güçlerle ittifaklarından korkan, Türkiye'nin cumhuriyetçi rejimi değildi. Bunun tam tersiydi. Türk hükümeti yalnız Tiran büyükelçisini Ankara'ya çağırırken, "kralcı" onuru yeniden zedelenmiş Zogu, Ankara büyükelçiliğini kapattı. Türkiye'nin Tiran büyükelçiliği, işgüderin yönetimi altında faaliyetini sürdürdü. Zogu'nun bu davranışı yine mali güçlüklerle haklı çıkarıldı⁵⁹. Gerçekte Zogu rejimi faşizmin köleleştirici borçları sayesinde ayakta kalıyordu. Ama bu durum Ankara büyükelçiliğinin 1928 ve 1936'da iki kez kapatılmasını haklı çıkaramazdı, çünkü tam o yıllarda Türk hükümeti ve şahsen Atatürk, Zogu'nun siyasetiyle ilgili doğru bir tutum takınıyordu⁶⁰.

55 Aynı yerde.

56 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yukarıda belirtilen kitap; MDA, F. 25 D. 44, yıl 1936, s. 42, Tiran, 5 Ocak 1936.

57 MDA, aynı yerde.

58 MDA, aynı yerde, s. 73; Atina, 3 Eylül 1936; aynı yerde s. 68-70, İstanbul, 23 Ocak 1936.

59 T. Selenica: "Shqiperia ne 1937" (1937 yılındaki Arnavutluk), I cilt, Tirane, 1937, s. 135.

60 Zogucu hükümet, Ankara büyükelçiliğini mali güçlüklerden dolayı kapattığında, sultan 2. Abdülhamit'in oğlu presn Abid, Arnavutluk'un Paris işgüderi idi(!).

Zogucu yetkililer Atatürk'ün Zogu ve gerici iç ve dış siyasetiyle ilgili uzlaşmaz tutumunu genel olarak Arnavutlara karşı "sürekli bir sevmezlik" hatta bir "şovenizm" gibi göstermeye çalıştılar⁶¹. Ama Zogu'nun İstanbul başkonsolosu, Atatürk'ün Arnavutlarla, özellikle Arnavut savaş arkadaşlarıyla ilgili dostça ve iyi niyetli tutumunu doğrulayan bazı olaylar bildiriyordu⁶². Bildiğimiz kadarıyla Atatürk, Türklerin Yugoslavya'dan göç ettirilmesi konusunda kesin bir tutum takınmasını, Türklerin Arnavutlarla karışmamasını doğru ve ilkeli biçimde istedi⁶³. Benzeri açıklamalara karşın, büyük Sırp şoven devleti Kosova ve Batı Makedonya'daki Arnavutlara karşı asimilasyon siyasetini yoğun biçimde sürdürüyordu. Enver Hoca bu konuda şöyle demiştir:

"Türk halkının Arnavut halkına duyduğu içten dostluk ve Atatürk'ün esinlendirdiği yüksek ruh, Yugoslavya'daki topraklarından kovulmuş yüzbinlerce Kosovalı kardeşimize kardeşçe yer gösterilmesinde açıkça kendini gösteriyor. Bu konuda ve Arnavutluk halkına duyduğu dostluktan dolayı kardeş Türk halkına teşekkür ederiz; bu dostluk karşılıklıdır."⁶⁴

Arnavutluk-Türkiye devletlerarası ilişkilerinde ortaya çıkan bo-calamalara karşın, bu ilişkilerin kötüleştiğinde de, Arnavutluk ilerici kamuoyu Atatürk'ün siyasal ve toplumsal reformlarını yankılandırmaya devam ediyordu. Bu yankılandırma, ülkemizdeki duruma ve Arnavut halkının çözmek için karşı karşıya bulunduğu görevler ve sorunlara sıkıca bağlıydı⁶⁵. Bu yönde ilerici gazeteciler Zogucu sansürün koyduğu engelleri de aştı. Atatürk öldüğü zaman, Zogucu yetkililer Atatürk'ün yaşamı üzerine "aşırı olmamak kaydıyla" yazı yazılması gerektiği talimatını verdiler⁶⁶.

Bir yanda Ahmet Zogu'nun ulusdüşmanı ve gerici siyaseti ve öte yanda Atatürk'ün Zogu ve Abdülhamitçi gericilerin ittifaklarıyla ilgili takındığı doğru ve ilkeli tutum sayesinde, Arnavutluk -Türkiye devletlerarası ilişkileri normal olarak gelişemedi. Enver Hoca bu tu-

61 MDA, F. 251, D. 138, yıl 1937, s. 6, İstanbul, 10 Mayıs.

62 Aynı yerde, İstanbul, 16 Ağustos 1937.

63 MDA, F. 251, D. 107, yıl 1938, s. 135-138, Belgrad, 17 Mart.

64 Enver Hoka "Raport mbi veprimtarine e Komitetit Oendror mbajtur ne Kongresin e 8-te te Partise se Punes te Shoiperise (Enver Hoca, Arnavutluk Emek Partisi 8. Kongresine sunulan Merkez Komitesi Faaliyet Raporu), 1 Kasım 1981, Tirane, 1981, s. 207

65 Bota e re (Yeni dünya" dergisi, 15 Temmuz 1937, No 8, s. 10-13; Flaka (Alev) dergisi, No. 2, 1934, s. 14; "Rilindja" Uyanış dergisi No. 28, 1936.

66 MDA, F. 251, D. 97, yıl 1938, s. 107, 10 Kasım.

tumu çok değerlendirerek şunları belirtmiştir: “Arnavutluk halkı Kemal Atatürk’ün Arnavutluk’a yakınlık duygularını görmüştür: Kemal Atatürk, Arnavutluk halkını ezen zalim kral Zogu’ya karşı çıktı”⁶⁷.

Arnavutluk’ta halk devriminin zaferi ve Mustafa Kemal Atatürk’ün ilkelerine uygun olarak Türk hükümetlerinin dış siyaseti, iki halk arasında dostluk ilişkilerini ülkelerimizin çıkarlarına uygun olarak geliştirme koşullarını yarattı. Halkımızın unutulmaz önderi Enver Hoca 1981 yılında bu ilişkileri geliştirme önemi ve gereğinden söz ederek şunları vurguladı: “Ülkemizin Türkiye Cumhuriyeti’yle ilişkileri, dostluk ve işbirliği havasında gelişti, daha da gelişmektedir. İki halk ve iki ülke arasında artan yakınlık ve saygı bu ilişkileri gelecekte daha da genişletecek, pekiştirecek iyi bir taban yaratıyor.”⁶⁸

⁶⁷ Enver Hoca, yukarıda belirtilen kitap, s. 207.

⁶⁸ Aynı yerde, s. 206.